

УДК 342.56

А. Л. Борко

СУТНІСТЬ І ОЗНАКИ ІНСТИТУТУ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Виконано аналіз теоретичних положень, концепцій і поглядів щодо розуміння поняття та сутності судової влади, визначення її властивостей і відмінних ознак у співвідношенні із іншими гілками державної влади, а також встановлено закономірності та зроблено концептуальні узагальнення щодо специфіки судової влади як різновиду державної влади.

Невід'ємною ознакою сучасної правової, демократичної, соціально орієнтованої держави є принцип розподілу державної влади, практичне втілення якого в організацію і практику управлінської діяльності передбачає виокремлення на функціональній основі законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, що комплексно забезпечують впорядкування відносин у суспільстві. Судовій владі властива своя специфіка, обумовлена особливою природою, характером і змістом відносно інших гілок державної влади. До того ж судова влада являє собою важливий елемент системи стримувань і противаг, що має збалансовувати та врівноважувати діяльність законодавчої та виконавчої державної влади, вирішувати справи не лише приватного, але й державного характеру. З огляду на це й вбачаються актуальними питання сутності та ознак інституту судової влади.

Зазначимо, що проблематика поняття та сутності судової влади у науці раніше вже розглядалась такими вченими, як М. В. Василевич, В. Т. Маляренко, І. Р. Рекецька, В. С. Смородинський, В. С. Стефанюк, І. Є. Туркіна та ін. При цьому вже виконані дослідження з цих питань не відображають єдиної узгодженої позиції з приводу теоретичного розуміння сутності судової влади як різновиду державної влади. Відтак, метою нашої роботи є аналіз теоретичних положень, концепцій і поглядів щодо розуміння поняття та сутності судової влади, визначення її властивостей і відмінних ознак у співвідношенні з іншими гілками державної влади. Новизна полягає у виявленні закономірностей і концептуальних узагальнень щодо специфіки судової влади як різновиду державної влади.

Передусім, відзначимо деякі принципові положення щодо місця та значення судової влади у механізмі стримувань і противаг. А саме, що судова гілка державної влади забезпечує вирішення, розв'язання, а певною мірою і попередження державно-правових конфліктів як між іншими гілками державної влади, так і між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, громадськими інститутами та окремими членами суспільства. Вищевказане здійснюється судами конституційної та загальної

юрисдикції шляхом перевірки конституційності законів та інших правових актів, а також законності актів, рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, що має наслідком підтвердження чи припинення їх юридичної сили. Крім цього, судова влада відіграє важливу роль для забезпечення однакового застосування правового регулювання, здійснює інтерпретаційно-правову діяльність, направлену на повне і всебічне тлумачення Конституції та законів України, що сприяє запобіганню виникнення протиріч у компетенції та повноваженнях різних органів державної влади.

Наведені функціональні напрямки судової влади є найбільш загальними і тому нерідко розглядаються у науці в деталізованому вигляді. Зокрема, І. А. Петрухін [1, с. 81] до мети судової влади пропонує також відносити й захист прав громадян, контроль за їх додержанням під час розслідування злочинів і проведення оперативно-розшукової діяльності, встановлення найбільш значущих юридичних фактів і станів. Як на нас, вказані види державної діяльності у більшій мірі характеризують організацію судової влади в конкретній державі, аніж сам принцип судової влади як окремої гілки державної влади. У цілому ж вбачається за можливе зведення усього вищевикладеного до таких узагальнених функціональних напрямків, як правосуддя та судовий контроль. До речі, дещо подібної позиції дотримуються також Ю. М. Грошевий та І. Є. Марочкін [2, с. 6], які вказують, що призначенням судової влади як своєїрідної гілки державної влади є розв'язання правових конфліктів та здійснення судового контролю.

При цьому вважаємо за необхідне погодитись із відзначеною Ю. М. Грошевим та І. Є. Марочкіним неприпустимістю отождоження поняття судової влади та правосуддя, оскільки останнє не охоплює усієї сутності судової влади. Хоча з іншого боку така позиція не набула в науці загального визнання, зокрема Є. І. Козлова та О. Є. Кутафін [3, с. 441] визначають зміст судової влади виключно як здійснення правосуддя. На нашу думку, правосуддя як певний правозастосовний судовий процес із розгляду та вирішення в установленому порядку відповідних справ (публічно- чи приватно-правових спорів), виходячи з вище вже розглянутих нами напрямків діяльності судової влади, становить одну з головних сутнісних функцій судів, специфіка якої серед іншого виявляється у монополії судової влади на відправлення такого правосуддя.

Поряд із цим Т. І. Француз [4] пропонує виокремлювати ще й охоронну функцію судової влади, спрямовану на охорону прав і свобод людини, охорону конституційного ладу тощо. Разом із тим, вбачається, що уся діяльність судів, у тому числі щодо реалізації названих функцій правосуддя та судового контролю, у тій чи іншій мірі направлена на правоохорону відповідних суспільних відносин і суспільного ладу в державі. Так, наприклад, В. Т. Маляренко у Великому енциклопедичному юридичному словнику однією з дефінітивних ознак поняття правосуддя безпосередньо називає його

мету: «охорона прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави» [5, с. 697]. Отже, про охорону прав та інтересів людини, юридичних осіб і держави, а також інтересів усього суспільства в цілому можна говорити саме як про основу компетенції судової влади, її призначення у соціумі та державі, що виявляється на відповідних функціональних рівнях здійснення правосуддя та судового контролю.

Відзначимо, що своєрідність судової влади виявляється не лише у її функціях, але також і в інших властивих ознаках, які виступають гарантією можливості та реальності реалізації судами розглянутих функцій з подальшого правосуддя та здійснення судового контролю. Зокрема, Ш.-Л. Монтеск'є в рамках розподілу влад першочергово виділяв такі ознаки судової влади, як незалежність, законність і справедливість [6]. При цьому, якщо такі ознаки судової влади, як незалежність і законність, виступають необхідною умовою діяльності взагалі будь-якої гілки державної влади, то принцип справедливості в організації та функціонуванні судової влади все ще потребує свого подальшого обґрунтування. Загалом же у запропонованому Ш.-Л. Монтеск'є принципі справедливості виявляється певний вплив класичної римської теорії справедливості та концепції природного права, згідно з якими суть справедливості необхідно визначати як природну еквівалентність, «необхідність віддати кожному згідно з його заслугами» [7]. На сьогодні справедливість як характерну ознаку судової влади слід також визначати як прийняття неупереджених і вмотивованих судових рішень виключно на забезпечення охорони прав та інтересів людини, суспільства і держави. Саме такий справедливий характер судової влади фактично й виступає основою делегування їй соціумом вагомих повноважень із врівноваження інших гілок державної влади. Разом із тим, справедливість традиційно розглядається скоріше вже як суто внутрішній принцип судового процесу. Зокрема, справедливість саме в аспекті ведення судового розгляду згадується в Основних принципах незалежності судових органів, ухвалених резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 № 40/32 та від 13.12.1985 № 40/146.

Іншою важливою ознакою судової влади, що поєднується із її незалежністю від інших гілок державної влади, виступає принцип рівності з іншими гілками влади. У такій рівності В. В. Костицький [8] вбачає одну з гарантій можливості впливу та взаємодії судової влади із законодавчою та судовою владою. При цьому, звертаємо увагу, що ознака рівності судової влади означає рівність з іншими гілками не стільки у своїй можливості впливати на суспільство та брати участь у реалізації єдиної державної влади, скільки в обсязі правових засобів впливу однієї гілки влади на іншу, тобто критерій рівності у даному разі набуває відносного характеру.

Окрім того, ключовим аспектом розуміння сутності судової влади є її суб'єктний склад, на який безпосередньо покладається реалізація відповідних функцій. У зв'язку із цим підкреслимо, що

визначення категорії судової влади через судову систему наразі є досить поширеним у науці. Так, І. Є. Туркіна прямо зазначає, що основу судової влади становить сукупність судових органів, наділені відповідними повноваженнями [9]. Близькою до цього є позиція Ю. А. Дмитрієва та Г. Г. Черемниха [10, с. 48], які розглядають судову владу як систему спеціальних державних і муніципальних органів, наділених передбаченими законом владними повноваженнями щодо вирішення спорів і покарання винних, рішення яких мають загальнообов'язковий характер. Передусім, вважаємо методологічно неправильним визначення судової влади як системи державних і муніципальних органів, позаяк судова влада у жодному разі має не муніципальний характер, а є повноцінною гілкою державної влади, джерелом походження якої є не окрема територіальна громада, а увесь народ. У будь-якому разі, як на законодавчому рівні різних країн, так і у суто теоретичному плані навіть окремі судові органи місцевого рівня не втрачають своєї державної приналежності, зберігаючи усі вище перелічені атрибути державної влади. З огляду на це маємо погодитись із Г. О. Мурашним у такій ознаці судової влади, як зобов'язання державних органів – судів здійснювати правосуддя від імені держави [11, с. 68], що особливо актуалізується у рамках загальнообов'язковості судових рішень та їх забезпеченості примусовою силою держави.

Також акцентуємо увагу на системності судових органів, відповідно до чого, дотримуючись суб'єктного підходу, судова влада являє собою не просто сукупність судів, а чітко структуровану та ієрархізовану систему судових органів, що комплексно й на основі розмежування компетенції спільно реалізують відповідні функції. Взагалі ж системність щодо судової влади виявляється як на внутрішньоструктурному, так і зовнішньому рівні, себто йдеться про системність державної влади (законодавчої, виконавчої та судової гілок) та системність судової влади (відповідних судових органів). При цьому, в контексті шляхів забезпечення внутрішньої системності судової влади С. В. Нечипорук [12] відзначає першочергове визначення системи функцій судової влади, юридичного процесу і правових форм судової діяльності, а також формулювання принципів здійснення судової влади тощо. Таким чином, системність судових органів є однією з ключових характеристик судової влади, що зумовлює конкретний зміст, механізм і організацію судової діяльності.

З іншого боку, так само неприйнятним, як і ототожнення судової влади із правосуддям, є зведення судової влади за суб'єктивним підходом до однієї лише судової системи, що більшою мірою відбиває статистику організації судової влади, залишаючи поза своїми межами сам процес реалізації судової компетенції у відповідних суспільних відносинах.

Разом із тим, не можна повністю погодитись і з протилежною позицією, а саме ототожненням судової влади із певною практичною

діяльністю. Проте у науці також можна виокремити такий «діяльнісний» підхід у розумінні феномену судової влади, прихильниками якого є В. Д. Бринцев, В. П. Бож'єв, П. М. Філіппов, В. Є. Чіркін та ін. Зокрема, за В. Д. Бринцевим судова влада являє собою законну діяльність усіх ланок судової системи із забезпечення її реалізації конституційного, господарського, кримінального, адміністративного та цивільного правосуддя [13, с. 25–36]. При цьому, навіть залишаючи поза увагою обмежене розуміння автором форми судової влади лише як правосуддя, цей підхід де факто залишає поза полем судової влади таку категорію, як судова компетенція, яка і має виступати першоосновою та підставою відповідної судової діяльності. З цих позицій більш виваженою вбачається позиція В. Д. Бож'єва [14, с. 33], який визначає судову владу не лише як безпосереднє судочинство, але й надані судам відповідні повноваження. Як на нас, поняття судової влади має відображати усі перелічені аспекти – і її суб'єктний склад, і компетенцію, і законну діяльність. Вважаємо, що у даному разі усі названі елементи можуть бути включені до дефініції судової влади саме в аспекті правовідносин, шляхом участі у яких суди реалізують свою компетенцію, що в цілому і окреслює поняття судової влади.

Водночас, подібний підхід може бути застосований відносно характеристики будь-якої державної інституції, у зв'язку із чим не дозволяє встановити усієї специфіки судової влади. Відтак, узагальнюючи вищевикладене, можна назвати такі властивості судової влади, як от виключність юрисдикції судової влади, загальнообов'язковість рішень і їх видання від імені не суду, а усієї держави (тобто в межах своєї юрисдикції суди реалізують державну владу та волю), відсутність внутрішньоструктурного підпорядкування між судами різного рівня, дотримання процесуального порядку реалізації судової влади. Крім цього, певної особливості набуває і сама реалізація судової влади, яка за О. Т. Боннером [15, с. 38] включає у себе право розпочати судову діяльність та право підтвердження (зокрема із застосуванням методів примусового характеру) відповідного суб'єктивного права.

Таким чином, підсумовуючи викладене щодо розуміння сутності судової влади, маємо виокремити такі її найбільш істотні ознаки: особливий різновид державної публічної влади; своєрідний спосіб охорони та захисту прав, свобод та інтересів людини, юридичних осіб, держави, суспільства в цілому; самостійність, незалежність та рівність з іншими гілками державної влади; стримування і врівноваження інших гілок державної влади; виключність юрисдикції щодо здійснення судовою системою правосуддя та судового контролю; практична реалізація у правовідносинах; відсутність підпорядкування судів вищого рівня судам нижчого рівня; загальнообов'язковість прийнятих рішень та їх забезпеченість державним примусом; дотримання спеціального процесуального порядку.

Відповідно до цього і з урахуванням ознак державної влади, які повною мірою характерні й для її різновиду – судової влади, можна сформулювати доктринальне визначення судової влади. При цьому необхідно зважати на наявність у науці кількох підходів до розуміння судової влади (як судової системи, судової компетенції, юридичний процес реалізації компетенції, правовідносини, спосіб організації державного управління тощо), кожен з яких у тій чи іншій мірі має бути врахований у дефініції судової влади.

На нашу думку, для більш глибокого і структурованого осмислення феномену судової влади слід розглядати її у вузькому та широкому значенні. Так, судова влада у вузькому значенні являє собою особливий самостійний, незалежний і рівний різновид державної публічної влади, елемент механізму стримувань і противаг, своєрідний спосіб охорони та захисту прав, свобод та інтересів людини, юридичних осіб, держави, суспільства в цілому. Натомість у широкому значенні судова влада – це публічно-правові відносини, в яких із дотриманням процесуального порядку реалізується державно-владна компетенція органів судової системи щодо здійснення правосуддя та судового контролю, забезпечена загальнообов'язковістю прийнятих рішень і силою державного примусу.

Список літератури: 1. Судебная власть / под. ред. И. Л. Петрухина. – М. : ООО «ТК Велби», 2003. – 720 с. 2. Грошевий Ю. М. Органи судової влади в Україні / Ю. М. Грошевий, І. Є. Марочкін. – К. : ІнЮре, 1997. – 20 с. 3. Козлова Е. И. Конституционное право Российской Федерации / Е. И. Козлова, О. Е. Кутафин. – М. : Юристъ, 1995. – 480 с. 4. Француз Т. І. Політико-правові проблеми становлення і розвитку судової влади в незалежній Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.13 «Правові проблеми політичних інститутів і процесів» / Француз Тетяна Іванівна. – О., 2001. – 194 с. 5. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : Юрид. думка, 2007. – 992 с. 6. Монтескье Ш.-Л. Избранные произведения / Ш.-Л. Монтескье. – М. : Политиздат, 1955. – 800 с. 7. Леже Р. Великие правовые системы современности: сравнительно-правовой подход / Р. Леже. – М. : Волтерс Клувер, 2009. – 584 с. 8. Костицький В. Нова Конституція у баченні ХДПУ / В. Костицький // Право України. – 1995. – № 11. – С. 19–21. 9. Туркіна І. Сутність судової влади як особливої сфери державної діяльності / Ірина Туркіна // Публічне управління: теорія та практика. – 2011. – № 2 (6). – С. 31–34. 10. Дмитриев Ю. А. Судебная власть в механизме разделения властей и защите прав и свобод человека / Ю. А. Дмитриев, Г. Г. Черемных // Государство и право. – 1997. – № 8. – С. 44–50. 11. Мурашин Г. О. До питання реформування судової влади / Г. О. Мурашин // Правова держава. – 1997. – Вип. 7. – С. 67–70. 12. Нечипорук С. В. Доктринальні проблеми визначення поняття судової влади / С. В. Нечипорук // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 1. – С. 72–76. 13. Брынцев В. Д. Судебная власть (правосудие): пути реформирования в Украине / В. Д. Брынцев. – Х. : Ксилон, 1998. – 186 с. 14. Правоохранительные органы Российской Федерации / под ред. В. П. Божьева. – М. : Спарк, 1996. – 286 с. 15. Боннер А. Т. Законность и справедливость в правоприменительной деятельности / А. Т. Боннер. – М. : Российское право, 1992. – 320 с.

Надійшла до редколегії 15.12.2011

Выполнен анализ теоретических положений, концепций и взглядов относительно понимания понятия и сущности судебной власти, определения её свойств и различительных признаков в соотношении с другими ветвями государственной власти, а также установлены закономерности и сделаны концептуальные обобщения относительно специфики судебной власти как разновидности государственной власти.

The analysis of theoretical positions, concepts and views in relation to understanding of concept and essence of department judicial power, determinations of its properties and distinctive features in correlation with other branches of state authority is made; also patterns are established and conceptual generalizations in relation to the specific of specificity of the judicial power as a kind of state power are done.

УДК 347.791.3

С. В. Васильєв

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ФАРМАЦЕВТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ» ЯК ПЕРЕДУМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОБІГУ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Досліджено українське, європейське та російське законодавство, що регулює господарську діяльність у сфері обігу лікарських засобів. Сформульовано пропозиції щодо визначення терміну «фармацевтична діяльність».

Формування в Україні ринкових відносин сприяло розвитку й фармацевтичної галузі. Успішне здійснення цього виду діяльності дозволяє, по-перше, забезпечити задоволення потреб громадян в економічно доступних і якісних лікарських засобах, по-друге, одержувати значні надходження в бюджет. Разом з тим, практика організації та здійснення такого виду господарської діяльності свідчить про наявність специфічних проблем правового регулювання фармацевтичної діяльності, на необхідність вирішення яких неодноразово вказували вчені й практики у сферах фармації, медицини і права.

Проблема правового регулювання фармацевтичної діяльності, як правило, висвітлюється на сторінках фахових фармацевтичних видань. Проблеми формування нової теоретичної моделі законодавства про охорону здоров'я позначив ще у 1994 р. З. С. Гладун [1]. Проблеми ліцензування фармацевтичної діяльності знайшли своє висвітлення у працях В. А. Загір'їва [2]. Водночас, державне регулювання українського фармацевтичного ринку стало предметом досліджень Г. В. Хом'якова [3]. Названі праці висвітлюють певні елементи правового регулювання обігу лікарських засобів в Україні. Водночас, вони не розкривають сутності поняття «фармацевтична діяльність», не торкаються проблеми закріплення цього поняття в українському законодавстві.

Слід відзначити, що З. М. Мнушко, М. М. Слободянюк,

© Васильєв С. В., 2011